

วารสารราชบัณฑิตยสถาน
ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๖

พระพุทธเจ้าหลวงกับต้นไม้และงานภูมิทัศน์ : พระราชหัตถเลขาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๔๕๓ *

เดชา บุญค้ำ
ภาควิชาสถาปัตย์ สำนักศิลปกรรม
ราชบัณฑิตยสถาน

บทคัดย่อ

นอกเหนือจากพระราชกรณียกิจที่มีคุณูปการอย่างใหญ่หลวงต่อประเทศชาติแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังสนพระราชหฤทัยในงานภูมิทัศน์ การปลูกต้นไม้ถนนและงานพัฒนาเมืองเป็นอย่างยิ่ง มีพระราชหัตถเลขาถึงข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายคนอย่างต่อเนื่องตลอดรัชกาล ทรงรู้จักต้นไม้หลายชนิดและวิธีการปลูกเป็นอย่างดี ทรงกำหนดระยะและตำแหน่งที่ปลูกอย่างละเอียดชัดเจน รวมทั้งต้นไม้ใหญ่ประจำถนนสายต่าง ๆ ในพระนครและถนนที่ตัดขึ้นใหม่ในพระราชวังดุสิต พระราชทานชื่อถนนต่าง ๆ ตามพระราชนิยม นอกจากนี้ ยังทรงแนะนำวิธีการปลูกหญ้าและการดูแลรักษาสนามซึ่งเป็นเรื่องใหม่ในสมัยนั้น ในปลายรัชกาลได้ทรงซื้อที่ดินริมฝั่งแม่น้ำเพชรบุรีเพื่อสร้างพระราชวังบ้านปืน มีพระราชกระแสรับสั่งให้ปลูกไม้ผลตามชนิดและจำนวนที่ทรงกำหนดรวมทั้งวิธีการขนส่งจากกรุงเทพฯ บทความนี้รวมเฉพาะพระราชกิจที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาและพระราชโทรเลขที่พระราชทานแก่เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๔๕๓

คำสำคัญ : รัชกาลที่ ๕, พระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ ๕, ต้นไม้ถนนสมัยรัชกาลที่ ๕, การพัฒนาเมือง, พระราชวังดุสิต, ชื่อเก่าของถนนในพระราชวังดุสิต, พระราชวังบ้านปืน, เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

* ปรับปรุงจากการบรรยายทางวิชาการในการประชุมสำนักศิลปกรรม เมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

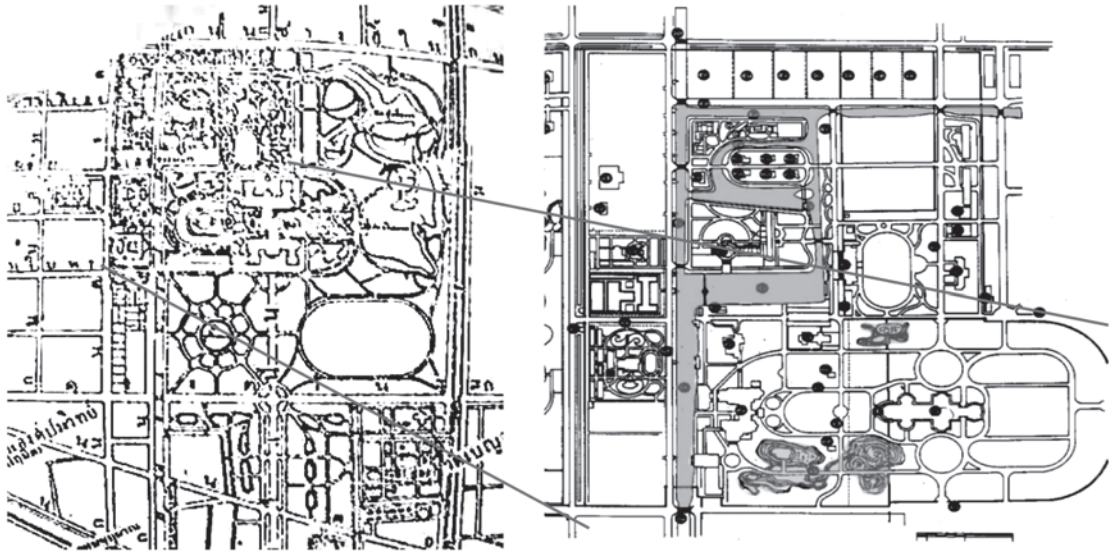

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่เพียงมีพระปรีชาสามารถในด้านการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดินในด้านต่าง ๆ ดังที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้ว พระองค์ยังมีพระปรีชาเกี่ยวกับต้นไม้และการแผนผัง หรือที่เรียกว่างานภูมิทัศน์และการพัฒนาเมืองในปัจจุบันอีกด้วย ทรงรัก ทรงรู้จัก และทรงสะสมต้นไม้มากมายหลายชนิด ทรงขยายเมืองกรุงเทพมหานครขึ้นไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือหลังจากเสด็จฯ กลับจากยุโรปเมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้ทรงวางแนวถนน ตัดถนน และโปรดเกล้าฯ ให้ปลูกต้นไม้เป็นจำนวนมากทั้งตามสถานที่และถนนต่าง ๆ ที่ทรงพระราชดำริให้ตัดขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่สวนดุสิตในเขตดุสิตปัจจุบัน พร้อมทั้งทรงตั้งชื่อถนนต่าง ๆ และทรงกำหนดชนิดต้นไม้ที่จะนำมาปลูกและมักจะทรงกำหนดระยะห่างและวิธีปลูกให้ด้วย ใ้พระราชหฤทัยในรายละเอียดการปลูกและการดูแลรวมทั้งการติดตามผลอีกด้วย บทความนี้เป็นเพียงการเล่าสู่กันฟังถึงความพยายามในการศึกษาพระราชนิพนธ์ในด้านนี้ของพระองค์ว่า เมื่อเทียบกับงานภูมิทัศน์และงานพัฒนาเมืองสมัยใหม่แล้วจะเป็นอย่างไร

พระพุทธเจ้าหลวงในพระราชวังดุสิต (ไม่ทราบวันที่) โปรดสังเกตขนาดของต้นไม้ที่ขุดมาปลูกและวิธีการค้าสนามหญ้าที่ตัดเรียบและแต่งขอบคมสวยงามและมีระดับเสมอกับขอบถนน

(ซ้าย) ผังบริเวณสวนดุสิตก่อนสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม (เริ่มสร้าง ๒๔๕๑)
(ขวา) หลังสร้างพระที่นั่งฯ แล้ว

สวนดุสิตเริ่มสร้างหลังเสด็จฯ กลับจากการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๑ ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ โปรดเกล้าฯ ให้จัดซื้อที่ดินดอนขานทุ่งนาและเริ่มก่อสร้างตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๒ พระพุทธเจ้าหลวงเออพระราชหฤทัยใส่ตั้งแต่การตัดถนน การก่อสร้าง และการปลูกต้นไม้ในสวนดุสิตซึ่งต่อมาประกาศให้เรียกเป็นพระราชวังดุสิตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ พระองค์สนพระราชหฤทัย โปรดและทรงรู้จักชนิดและชื่อต้นไม้จำนวนมากรวมทั้งวิธีปลูก ดังปรากฏให้เห็นชัดโดยตลอดในพระราชหัตถเลขาฯ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทรงพระปรีชาในงานใกล้เคียงกับที่เรียกว่าวิชาภูมิสถาปัตยกรรมหรืองานภูมิทัศน์ในปัจจุบัน

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เนื้อหาของบทความนี้ได้คัดและตัดตอนพระราชหัตถเลขาที่โปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์โดยเลือกเฉพาะที่เกี่ยวกับต้นไม้ สวนและงานภูมิทัศน์และบางส่วนจากแหล่งอื่นที่เกี่ยวข้องบ้าง

พระราชหัตถเลขาและพระราชโทรเลขของครั้งนี้ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ตั้งแต่ครั้งยังเป็นหลวงสิทธินายเวร มหาตเล็กเวรสิทธิ์ตั้งแต่ ร.ศ. ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘) เมื่อมีพระชันษา ๔๒ ปี จนถึง ร.ศ. ๑๒๙ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ก่อนเสด็จสวรรคตเพียง ๒ เดือน เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการก่อสร้างและการพัฒนาเมือง รวมทั้งงานภูมิทัศน์ ต้นไม้และการปลูกที่สนพระราชหฤทัย โดยเฉพาะ

ในงานสร้างพระราชวังดุสิตและการขยายพระนครทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พระราชหัตถเลขาและพระราชโทรเลขของคดียังกล่าวจัดพิมพ์เป็นครั้งแรกในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ที่วัดเทพศิรินทราวาสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ หรือเมื่อ ๗๒ ปีมาแล้ว เนื่องจากเจ้าภาพในขณะนั้นเห็นว่าเอกสารนี้จะ “ขาดผู้ฟังและหายสูญเสียหายหมด” ผู้เขียนได้รับสำเนาของหนังสือที่ระลึกดังกล่าวที่ชำระฉบับแล้วจากอาจารย์หม่อมหลวงสันธยา อิศรเสนา อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๒ โดยท่านอาจารย์บอกว่าอาจเป็นประโยชน์แก่การศึกษาด้านภูมิสถาปัตยกรรม รู้สึกเสียดายไม่อยากให้สูญหายไป อยากให้เผยแพร่ต่อกัน ต่อมาผู้เขียนได้ขออนุญาตจากทายาทของอาจารย์หม่อมหลวงสันธยา อิศรเสนา ผู้ล่วงลับ นำมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพของมารดาผู้เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘ สำเนาอีกชุดหนึ่งนั้น ท่านมอบให้หม่อมราชวงศ์แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี สำหรับการศึกษาระราชกรณียกิจด้านสถาปัตยกรรม

พระราชหัตถเลขาและพระราชโทรเลขที่โปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ ตลอดเวลา ๑๕ ปี รวมได้ ๑๔๒ ฉบับ ที่ทรงเขียนจากสถานที่ต่าง ๆ ทั้งจากต่างจังหวัดและต่างประเทศ^๑ และมีจำนวนมากที่ไม่ได้ลงสถานที่ที่มีพระราชหัตถเลขา ทรงแสดงความห่วงใยในงานและได้พระราชทานข้อแนะนำเป็นจำนวนมาก ทรงติดตามงานที่เกี่ยวข้องกับต้นไม้และการปลูกหญ้าอย่างใกล้ชิดถึงรายละเอียด ฉบับสุดท้ายที่โปรดเกล้าฯ พระราชทาน ลงวันที่ ๑๔ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๙ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ก่อนเสด็จสวรรคตเพียง ๒ เดือน

นอกจากเนื้อหาเกี่ยวกับต้นไม้ ภูมิทัศน์และการพัฒนาเมืองแล้ว ยังมีเนื้อหาด้านการก่อสร้างและงานอื่น ๆ ที่น่าสนใจอีกมากที่เอาพระราชหฤทัยใส่ในรายละเอียดเรื่องต่าง ๆ ที่มีความสำคัญ บางครั้งทรงแนะนำในสิ่งที่เราเรียกว่า “การจัดการงานก่อสร้าง” คล้ายกับที่ปฏิบัติกันในปัจจุบัน โดยรวมแล้วพระราชหัตถเลขาและพระราชโทรเลขของคดียังช่วยให้ผู้อ่านได้มองเห็นภาพความเป็นไปในบ้านเมืองและพระราชกรณียกิจส่วนพระองค์ได้เป็นอย่างดี แต่อาจไม่ครบถ้วนในพระราชกรณียกิจ เนื่องจากพระราชหัตถเลขาที่โปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ อาจเป็นเพียงหนึ่งในหลาย ๆ ด้านของพระราชกรณียกิจที่ทรงมอบหมายให้หลายคนดำเนินการไปพร้อมกันไปในช่วงเวลาเดียวกัน

เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ และถึงแก่อนิจกรรม พ.ศ. ๒๔๘๔ มีนามเดิมว่า หม่อมราชวงศ์เย็น อิศรเสนา เริ่มรับราชการในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นพนักงานตรวจจัดการโยธาในกรมพระคลังข้างที่ทั่วไป ต่อมาได้รับพระราชทานความไว้วางพระราชหฤทัยให้ดูแลด้านการก่อสร้างและการปลูกต้นไม้อย่างต่อเนื่องตลอดรัชกาล ได้เลื่อนจากผู้บังคับกรมเด็กชาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ เป็น

^๑ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระที่นั่งบรรณารักษณีย์ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ พระราชวังบางปะอิน, สวนดุสิต โฮเทลไฮมัน เมืองบันดุง, ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ พระที่นั่งวิมานเมฆ เมืองเพชรบุรี

หลวงสิทธิ์นายเวร เจ้าหมื่นเสมอใจราช ไปจนถึงบรรดาศักดิ์พระยาในสมัยรัชกาลที่ ๕ และเจ้าพระยาในสมัยรัชกาลที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๖๙) โดยดำรงตำแหน่งสุดท้ายเป็นเสนาบดีกระทรวงวัง หรือสำนักพระราชวัง ปัจจุบันนี้ เจ้าพระยารวงษ์พัฒน์เคยเป็นเจ้าของบ้านพระอาทิตย์ บางลำพู

งานปลูกต้นไม้และงานภูมิทัศน์

บทความนี้ได้คัดเลือกเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องออกจากงานก่อสร้างและงานโยธาทั่วไป รวมทั้งงานที่อาจจัดเป็นงานพัฒนาเมืองซึ่งมีเนื้อหาปรากฏในพระราชหัตถเลขาโดยตลอด โดยไม่รวมงานในลักษณะเดียวกันอีกจำนวนไม่น้อยที่โปรดเกล้าฯ ให้ผู้อื่นทำดังกล่าวข้างต้น นอกจากงานต้นไม้และภูมิทัศน์แล้วยังทรงพระปรีชาด้านการก่อสร้าง สนพระราชหฤทัยในวิธีการก่อสร้างภายนอกอาคาร ในส่วนที่ปัจจุบันเรียกกันว่างานภูมิทัศน์แข็งหรือ “Hardscape” ซึ่งเมื่อรวมกับงานปลูกต้นไม้ที่ทรงกำหนดรายละเอียดด้านต่าง ๆ ให้แล้วก็คืองานออกแบบและก่อสร้างภูมิทัศน์ในปัจจุบันนั่นเอง ทรงวิเคราะห์ “มุมมอง” เช่น การใช้วิธีปลูกต้นไม้เพื่อบังสิ่งไม่นาดู เช่น...

ถึงเจ้าหมื่นเสมอใจราช

“...เรื่องตำหนักแพที่คิดเมื่อคืนนี้ ไปหนักอยู่เรื่องถมคลอง แต่ครั้งมวันนี้ก็คิดว่า ทำไมเราจึงได้ไปคิดดังนี้ ก็เห็นได้ว่าเพราะเราคลั่งถนนตรง อย่างเมื่อมันจะตรงไม่ได้แล้ว จะไปพยายามทำทำไม ตัดถนนให้มันคดไปทีเดียว เราจะไม่ทำอะไรกับคลองคูวัดนั้นเลย ให้คงอยู่ตามเดิม...แล้วปลูกต้นไม้เป็นป่าให้เบียดเสียดให้แน่น จดริมคลองตลอดจนท้ายคูวัด บังกฏบังเมรุได้หมด บอกมาให้สิ้นความวิตกเรื่องถมคลองหาไม่จะเอาไปหนักมากนัก”

ในด้านการสร้างอาคารต่าง ๆ ที่น่าสนใจมีกล่าวไว้ถึงการก่อสร้างวัดเบญจมบพิตรว่าในช่วงนี้มีผู้บอกถวายไม้สักเป็นจำนวนมาก เช่น

“...บริษัทป่าไม้บอกให้ไม้สักสองรายอิชเอเซียติกัมปะนี ไม้แพหนึ่ง ๑๒๕ ต้น บริษัทบอเนียวกัมปะนีลิมิตัดไม้แพหนึ่ง ไม่ได้บอกกำหนดต้น...”

“...บอมเบอมาเตรดดิ้งคอปอเรชันบอกให้ไม้สักขนแพหนึ่ง ๑๒๕ ต้นช่วยในการปฏิสังขรณ์วัดเบญจมบพิตร ว่าไม้นั้นเกือบจะมาถึงอยู่แล้ว...”

“...มิสเดอหลุยลินเวนกับนายร้อยไม้ที่ทำป่าบอกให้ไม้ขอนสัก ๑๕๐ ต้น ขนาดพิกัด ๖ บาท...กำหนดจะส่งเดือนสิงหาคม...” (พ.ศ. ๒๔๔๓)

นอกจากนี้ยังมีข้าราชการหัวเมืองต่าง ๆ ร่วมโดยเสด็จพระราชกุศล เช่น มณฑลนครศรีธรรมราช
“...ได้ออกทรัพย์ซื้อกระเบื้องนำว้าวอย่างเล็ก ๒๕๐๐๐๐ แผ่น ฤา ๓๐๐๐๐๐
แผ่นช่วยในการสร้างวัดเบญจมบพิตร...”

“...หัวเมืองมณฑลราชบุรีได้พร้อมกันจัดซื้อปูนขาว ๓๓๑ เกวียน และนำไม้ไผ่
ป่า ๑๐๐๐๐ ลำ...”

ในพระราชหัตถเลขานี้ยังได้ทรงกล่าวถึงการก่อสร้างอาคาร ถนน วัดและอื่น ๆ ที่น่าสนใจ
อีกมาก แต่ขอกล่าวถึงการก่อสร้างอาคารไว้เพียงเท่านี้

พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับต้นไม้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดและสนพระราชหฤทัยเกี่ยวกับต้นไม้และ
การปลูกต้นไม้เป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาว่า ทรงรู้จักต้นไม้เป็นอย่างดีทั้งไม้ยืนต้น
ไม้พุ่ม ไม้ดอก และไม้ล้มลุก เท่าที่นับจากพระราชหัตถเลขามีมากกว่า ๕๐ ชนิด โดยจะทรงกำหนด
สถานที่ปลูกและบางครั้งทรงแนะนำวิธีปลูกให้ด้วย นอกจากโปรดต้นไม้ในด้านความงามแล้ว ยังทรง
พระปรีชาในด้านการใช้สอย เช่น ที่ใดควรปลูกหรือไม่ควรปลูกอย่างไร ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขา
เช่น (วันที่ ๒๒/๓/ร.ศ. ๑๑๘)

“...พระอินทรรักษาพุนดินสำหรับปลูกไผ่ริมถนนลก นี่เป็นของไม่ควร
จะทำแท้ จะแก้ไขปลูกอะไรแทน...”

“...ด้วยมากระทำในใจตกลงให้เกิดรักต้นไม้ขึ้นแล้ว ยอมเลิกต้นมังคุด
ที่จะรายตามถนนพุดตานในและถนนบ่วย ยกออกไปรายริมถนนเขาทูล คือสาย
นอกกำแพงวังด้านตะวันออก ซึ่งเดิมกะไว้จะปลูกต้นลำไย ฤจะเป็นต้นลำไยยก
มังคุดเสียก็ตาม ถนนพุดตานในเปลี่ยนเป็นปลูกต้นจำปีตลอดถนนบ่วยแต่ถ้า
จะหาต้นให้เชื่องขนาดสัก ๒ ศอกคืบได้จะเร็วขึ้น เพราะเป็นต้นไม้ริมถนน แต่ก็
จะต้องนับประมาณเสียก่อนว่าจะต้องใช้กี่มากน้อย จะหาได้ครบฤไม่ ถ้าแคลงว่า
จะไม่ครบแล้วไม่ควรที่จะหาใหม่ เพราะถ้าหาไม่ได้ครบ จะต้องเอาต้นใหญ่บ้างเล็ก
บ้างปนกันจนแก่จะไม่ได้เห็นงาม ลู้อเอาต้นในหม้อของเราที่มีอยู่แล้วเล็ก ๆ ไม่ได้
จะได้โตทันกันหมด...” นอกจากนี้ยังทรงแนะนำวิธีการปลูกอีกด้วย

ข้อความในพระราชหัตถเลขาได้แสดงให้เห็นว่าเอาพระราชหฤทัยใส่ในด้านการกำหนดตำแหน่ง ระยะเวลา การเลือกและการกำหนดชนิดของต้นไม้ว่าชนิดใดควรปลูกที่ใด นอกจากนี้ยังทรงคำนึงถึงขนาดต้นไม้ที่จะนำมาปลูกว่าเมื่อเจริญเติบโตแล้วควรมีขนาดใกล้เคียงกัน ซึ่งหากเทียบกับสมัยปัจจุบันก็คือ “การออกแบบภูมิทัศน์” ที่มีรวม “การตรวจอนุมัติ” ก่อนลงมือด้วย เช่น

“...แต่ต้องปลูกให้พร้อมกันทั้งถนนพุดตานแลถนนบัว ให้กะหลักที่ปักไว้ให้ดู ระยะห่าง ๔ วาหย่อนนั้นให้เหมาะกับลายสวน ถ้าต้นไม้ปลูกนอกเขตรั้วปลั้วปลาเช่นนี้ ขึ้นต้นจะต้องมีไม้รั้วล้อม หาไม้เจ๊กจะเหยียบบ้นไปเสีย”

“...ถ้าไม้แฉ่ใจกะปักไม้ไว้ พรุ่งนี้ไปดูแล้วมรินนี้ลงมือปลูกทีเดียว...”
(๒๙ มิถุนายน ๒๔๔๒)

“...วันนี้จะไปปลูกต้นไม้ประดุมิถุนนดวงดาว...” (๖ กรกฎาคม ๒๔๕๐)

“...ต้นประดู่ที่จะปลูกมิถุนนดวงดาวนั้น มานึก ๆ ดู ปลูกบนขอบถนน สลับกับขนุนเห็นจะไม่งาม ข้างถนนจะรุ่งรังไปแถบหนึ่ง เป็นขนุนรายอยู่แถบหนึ่ง จะเป็นป่าก็ไม่ใช่บ้านก็ไม่ใช่ ทั้งเรื่องถนนเข้ามาอยู่หว่างกลางต้นไม้ที่จะปลูกต่อ ออกไป ลูให้ไม้รายมิถุนนกับทั้งรางน้ำคงอยู่ตามเดิมไม่ได้ ประดู่จะเข้าไปปลูก เสียตามแนวรั้วไฟดีกว่า ให้ปักไม้เสียใหม่” (๘ กรกฎาคม ๒๔๕๑)

ในด้านความรักต้นไม้ของพระพุทธเจ้าหลวงมีปรากฏในพระราชหัตถเลขาหลายแห่ง เช่น

“...อนึ่งต้นไม้ในสวนแ่งเต่งเองยังกะหอรอมกะแหมมเต็มที ขอให้ไปดู กับตุ๊กและพระยาบุรุษว่าควรจะหาอะไรมาเติมได้ให้หามาเติม ต้นไม้ที่ไม่เห็นจะเป็น เรื่องควรจะไม่เป็นต้นไม้รุ่น ๆ เสียก็เปลี่ยน ไปดูวัดปริณายกแกเลียงต้นไม้งามจริง ๆ ของเรารู้ของแกไม่ได้...” (๑ ตุลาคม ๒๔๔๙)

“...จะบอกข่าวที่ควรจะยินดีอย่างหนึ่ง ต้นพะยอมที่ไปปลูกเรือนนาง ดาราออกดอกแล้ว นึกว่าแผ่นดินพระจุลจอมเกล้าจะไม่ได้เห็นดอกพะยอม ก็มา เห็นได้เช่นนี้จะว่าอะไร สงสัยว่าต้นอื่นจะออกเหมือนกัน ... ขอให้ไปเที่ยวเดิน มอง ๆ ดูที่ต้นพะยอม ดอกตูมจะบานที่แห่งไหน...” (๑๙ มกราคม ๒๔๕๐)

“...ถามพระยามหาเทพว่ามฮอกนี้มีถึงหมื่นต้นพอจะลงได้ ให้จัดที่ให้ ปลูกเองเป็นฤกษ์เสียสักแห่งหนึ่ง แต่ไม่ใช่ต้นเดียว ปลูกหลายต้นเป็นคราวหนึ่ง ...” (๖ สิงหาคม ๒๔๕๒)

รายชื่อต้นไม้ที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขา (เรียงตามลำดับและสะกดชื่อตามที่ปรากฏ)

จำปี มังคุด ลำไย จำปาแขก พิกุล พุทชาตแดง ต้นกัลปพฤกษ์ กุหลาบ โศก ยาง ปาม มะพร้าว ต่าง ๆ ใฝ่ริ้ว ต้นพุทชาตดอกใหญ่ มะม่วงไข่เหี้ย แก้ว ต้นสัก ต้นจำปา ต้นกรรณิกาแลต้นสำเล้า... “ซึ่งثمرร่มได้ดี” สละ มขามเทศ พลู มขาม ต้นไทรทอง ประดู่ ไทรย้อย บัววิกตอเรีย หมาก ประดู่ หางนกยูง ดูกุ กระเจี๊ยบ ต้นกลางสาต กาหลง รำเพย พะยอม ชบา ลั่นทม ทับทิม มลิ ปีบ บัว จันกระพ้อ ทุเรียน ฝรั่ง ต้นสตือ บุนนาค ลำดวน สารพี กาหลง สายน้ำผึ้ง ต้นผักโขม มฮอกนี่ เฟิน ตาปลา

พระองค์ได้ทรงกล่าวถึงชื่อถนนไว้หลายสาย รวมทั้งกำหนดชนิดของต้นไม้ที่จะปลูกให้ด้วย จึงได้รวบรวมมาตามเฉพาะที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขา ดังนี้

รายชื่อถนนและต้นไม้ที่ปลูกที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขา

ราชดำเนินใน-มขาม	ราชดำเนินกลาง-มฮอกนี่	เบญจมาศนอก-หูกวาง
		(ราชดำเนินนอก-มขาม)
เฟื่องนคร-กระดังงา	ชมจิ้นเหนือ	ราชวัต-ปีบ (ถนนนครชัยศรี)
ลก-ยาง (ถนน-พระราม ๕-มขาม)	โถ	ชมหนู
ชีวะ-มขาม (สวรรคโลก-ปีบ)	หงส์-กาหลง	ชมมือหนู (ถนนสุพรรณ)
คอเสื้อ-มขาม (พิษณุโลก)	ช่างฮี-มฮอกนี่ (ราชวิถี)	ประแจเงิน (เพชรบุรี)
พลติบาท (ถนนนครสวรรค์)	ฮก (ถนนนครปฐม)	เต็ก
พุดตานใน-ชมพูสาแหรก,	ดวงเดือนนอก (สุโขทัย)	ท้ายสนม
มังคุด (พิชัย)		
พุดตานนอก-กระท้อน (พิชัย)	ดวงตะวัน (ศรีอยุธยา)	หน้าพระลาน
บ้วย-มังคุด	ด้าวช่าง	ตะพาน แก้ว-หมาก
เขาทูล-ลำไย	สามเสน-โศก (มะฮอกกานี)	สนามกระบือ
สาลี	ใบพร-พะยอม, มะม่วง (อุทองนอก)	ดวงดาว-ประดู่ (นครราชสีมา)

รายชื่อข้างต้นประกอบด้วย ชื่อถนนเดิม-ต้นไม้ที่ทรงกำหนดให้ปลูกไว้แต่เดิม (ตัวตรง) เท่าที่ค้นได้ และ ชื่อถนนใหม่-ต้นไม้ที่ปลูกขึ้นมาใหม่ในภายหลัง (ตัวเอน) ซึ่งต่อมาอาจเปลี่ยนชนิดอีกหลายครั้ง

พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับต้นไม้ถนน

นอกเหนือไปจากการสร้างถนนแล้ว พระพุทธเจ้าหลวงยังพระราชทานความสำคัญเป็นอย่างมากกับการปลูกต้นไม้ถนน ทรงพิถีพิถันในการเลือกชนิด รวมทั้งการกำหนดระยะและตำแหน่งปลูกให้ด้วย นอกจากนี้ยังทรงห่วงใยด้านการดูแลรักษาและการให้น้ำอีกด้วย

ถึงพระยารวรพงษ์

“...ใจข้าให้บังเกิดความพึงส่านขึ้นอย่างหนึ่ง ให้นึกว่าถนนเบญจมาศ (ราชดำเนินนอก) มันก็ไม่ยาวอะไรนักหนา มันควรจะมิต้นไม้ใหญ่รายได้ ไม่ต้องคอยให้โต ต้นไม้ที่จะหาง่ายมีกาหลงญาประดู่สองอย่าง โตเท่าใดเราก็ซุด ซุดที่ได้แล้วจะยากแต่เพียงหาได้เท่านั้น ต้นไม้ก็ประมาณสัก ๔๐ ต้นกระมัง จะหาไม่ได้ที่เดียว ญา ถ้าหาได้จะนับว่าเป็นคนเก่งยิ่งกว่าหาต้นกาหลงสำหรับถนนหงส์หย่อมนี้มาก ถ้าประดู่ขนาดถนนจักรเพชรเท่านี้เกือบใช้ได้ทีเดียว แต่ถ้าหากาหลงแล้วเก่งกว่า เพราะหายากกว่า...”

สนามหญ้าและการจัดการการดูแลรักษา

การทำสนามหญ้าที่ใช้เครื่องตัดหญ้าแบบตะวันตกครั้งแรกในประเทศไทยเท่าที่ค้นได้ถึงขณะนี้ปรากฏในสมัยรัชกาลที่ ๕ เนื่องจากพระองค์โปรดสนามหญ้า สนพระราชหฤทัยตั้งแต่การปลูกถึงการตัดและการดูแลรักษา และทรงแนะนำวิธีปลูกที่ประหยัดที่เรียกในปัจจุบันว่า “แปะจีน” (Plugging) ซึ่งใช้กับงานสนามหญ้าขนาดใหญ่ คือการตัดแผ่นหญ้าเป็นชิ้นเล็ก ๆ หรือฉีกเป็นกอเล็กลงปลูกห่าง ๆ ให้งอกเข้าหากัน พระราชทานข้อแนะนำว่า “... ปลูกหญ้าให้ถี่ตารางใหญ่คือคอกละกอก” ในด้านการจัดการดูแลรักษางานภูมิทัศน์ ก็เช่นกัน ทรงรับสั่งแนะนำว่า

“...การตัดแต่งหญ้าบางถนนก็มีปูหญ้าบางถนนก็ไม่มี ขอให้คิดเป็นสแคววว่าถนนหนึ่งมีที่ปูหญ้าเท่าไรสแควว คนหนึ่งตัดได้ก็สแควว รุงขึ้นก็ให้ขั้ตัดหญ้าไปจนสิ้นวัน ก็วันจะหมดถนน ถ้าไม่ทันหญ้าที่ตัดแล้ว งอกยาวเกินขนาดแล้วก็ป็นใช้ได้ การที่เกณฑ์ประจำเฉพาะถนนเปลืองเงิน เพราะมีเวลาไม่มีงานทำ” (๙ พฤศจิกายน ๒๔๔๒)

“...เรื่องรดน้ำต้นไม้ถ้าไม่จัดกองรดขึ้นในเร็ว ๆ นี้เห็นต้นไม้จะไม่เจริญตั้งตัวได้ทันรับรดหนาว เพราะฝนก็จะแล้งเข้าทุกวัน”

นอกจากนี้ยังใส่พระราชหทัยในเรื่องของเครื่องมือเช่นเครื่องตัดหญ้าว่า

“เครื่องมือตัดหญ้าขอให้สั่งเข้ามา แลพยายามใช้ให้ได้จริง ๆ เมื่อครั้งสวนสราญรมย์แลสนามหญ้าน้ำพระที่นั่งจักรกรีสั่งมาก็ใช้ไม่ได้ การที่ใช้ไม่ได้นั้นได้พิจารณาเหตุแล้วแต่แก้สันดานหยาบของคนไทยไม่ไหวที่เสีย เพราะเวลาตัดแล้วไม่ได้เก็บเข้าในร่ม ถูกน้ำค้างถูกฝนสนิมขึ้น ครั้นพอเป็นสนิมเช่นนั้นก็หายคมแลผิดพอลากไปก็ถึงนียบเอาต้นหญ้าขึ้นมา เลยตกลงว่าเสียใช้ไม่ได้แล้ว แล้วไม่ได้คิดแก้อันใดอีก ถ้าจะเป็นแต่เอามาใช้ไม่คิดแก้คิดชำระลับแล้วก็ไม่ควรจะใช้ ใช้หวิดเอาง่ายกว่า” (๗ กันยายน ๒๔๔๒)

ในด้านสุขอนามัยก็เอาพระราชหทัยใส่เช่นกัน ดังเช่น

“...วันนี้ชุมชุมมาก ให้สงสัยว่าน้ำที่ขังในสระที่ขุดต่าง ๆ ไว้ในสวนแห่งหนึ่งเองจะเกิดตัวลูกน้ำขอให้มาตรวจดูให้ละเอียด ถ้าพบแล้วให้อ่านน้ำปริกโตเสียมเทแก่ แล้วให้ตรวจดูในสวนทั่วไปจะมีทำทางซึ่งจะเกิดยุงได้อย่างไรบ้าง...” (๑๕ พฤษภาคม ๒๔๔๖)

“...อย่างน้ำเน่าเขาว่าเป็นเพราะท่อ บนพระที่นั่งมีมุงมา ๓ วันแล้ว ทวีขึ้นทุกวัน ถ้าไม่คิดทำลายรังเสียให้ได้ จะมีเต็มอัตรารายอย่างช้าภายใน ๓ วันนี่ ถ้าอย่างไทยไม่สันทัดในเรื่องท่อ ให้ไปตามฝรั่งอันยนิเนียเขามาเถิด...”

ว่าด้วยระยะห่างต้นไม้และเสาโคมไฟ

มากขึ้น
ในด้านการประหยัดพลังงานหรือค่าไฟฟ้าในสมัยนั้น ทรงเห็นว่าเสาโคมไฟควรให้อยู่ห่างกัน

“...แต่ระยะไฟฟ้าในเมืองเราที่ติด ๆ มากี่เกินไปกว่าที่ลิงคโปรแลยะวา ซึ่งเขาใช้แกศฤกษ์น้ำมันเกลลินเสียอีก ข้อนี้เป็นกิเลสของคนไทยที่เห็นโคมห่างไม่ได้ เห็นต้นไม้ชิดกันก็ไม่สบาย ตรงข้ามกับเมืองอื่น ๆ ของเขาไฟห่างต้นไม้ชิด ฤ เช่นถนนต่ำหญ้าสูง ไทยเราทำถนนสูงหญ้าต่ำซึ่งพึงแก้กันหายเมื่อทำสวนดุสิตเป็นต้น...” (๒๔ มิถุนายน ๒๔๔๖) (ดูรูปในหน้า ๑๙๘)

ด้านงานก่อสร้างภูมิทัศน์

เมื่อเทียบกับงานปฏิบัติวิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรมอย่างปัจจุบัน ยังอาจกล่าวได้ว่านอกจากพระองค์จะทรงพระปรีชางานที่เรียกกันในปัจจุบันว่างาน “ภูมิทัศน์นุ่ม” (Softscape) คืองานเกี่ยวกับการจัดปลูกและดูแลพืชพรรณดังกล่าวมาแล้ว ยังทรงพระปรีชางาน “ภูมิทัศน์แข็ง” (Hardscape) หรือที่เกี่ยวกับการก่อสร้างในงานภูมิทัศน์ เช่น งานถนน ทางเท้า การระบายน้ำ ระบบรดน้ำต้นไม้และการให้แสงสว่างอีกด้วย พระราชทานรายละเอียดเกี่ยวกับระยะกว้างยาวและแนวต่าง ๆ ทั้งนี้ ไม่รวมถึงงานก่อสร้างอาคารต่าง ๆ ที่ทรงให้ความสนพระราชหทัยและให้แนวคิดอีกมากตามที่ได้มีปรากฏในพระราชหัตถเลขา

ถึงพระยารวรพงษ์

“...ได้สั่งพระยาเวียงในให้มาปลูกหญ้าที่ศาลเรือนในวังแล้ว แต่ถ้าไม่ขุดพื้นให้ลึกลงไปถมดินได้ หญ้าจะขึ้นมาโปนสูงนัก ถ้าให้ต่ำกว่าพื้นศิลาได้สัก ๖ นิ้ว แล้วจึงถมดินสูงกว่าพื้นศิลาสัก ๒ นิ้ว เห็นว่าจะมีท่อน้ำด้วย ถ้าไม่มีน้ำจะชงเวลาขุดลงไปถึงที่แล้วให้ท่อเสียทีเดียว แล้วจึงถมดิน ขอให้รีบทำสนามนี้ให้แล้ว หาไม่หญ้าจะไม่เขียว...”

งานสร้างพระราชวังบ้านปืน

ในช่วงปลายรัชกาลมีพระพลานามัยไม่ใคร่ดี แพทย์ได้ถวายคำแนะนำให้สำราญพระราชอิริยาบถ จึงมีพระราชดำริสร้างพระราชวังในจังหวัดเพชรบุรีซึ่งมีฝนน้อยกว่าเพื่อเสด็จฯ ไปประทับในฤดูฝน โดยทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ซื้อที่ดินริมฝั่งแม่น้ำเพชรบุรี เนื้อที่ประมาณ ๑๙๕ ไร่ ในระหว่างการเริ่มเตรียมการก่อสร้างก็ยังมีทรงห่วงใยเรื่องการปลูกต้นไม้อยู่เช่นเดิม

“...ข้ามีที่บ้านที่เพชรบุรีตำบลบ้านปืน ต้องการไม้ผลสำหรับจะปลูก คือ มะม่วงอย่างทีเพาะในกระบอกพวยาว ๆ สัก ๑๐๐ ต้น สะท้อนที่อยู่อย่างอยู่ในหม้อประมาณ สัก ๑๐๐ ต้น ขนุนสัก ๑๐๐ ต้น เอาขนาดเล็ก ๆ ถ้าจะประทุกรถไฟจะหนักต่อหนักหาเรือบรรทุกมาส่งก็ได้ ถ้าหากมารถไฟถูกกว่าเรือก็ให้ส่งมาทางรถไฟ อย่าฝันไปว่าจะเล่นโต ๆ อย่างบางกอก เพราะปีหนึ่งมาคู้ที่คงเห็นมันโตเร็วกว่าที่ดูอยู่เสมอ...”
(๒๘ กันยายน ๒๔๕๒)

เมื่อได้โปรดเกล้าฯ ให้ตัดถนนจากเมืองเพชรบุรีไปสู่ตำบลบ้านป็น ในระหว่างนั้น โมโปรดที่ผู้รับเหมามาขุดดินในที่ส่วนพระองค์ไปถมถนน

“...ถนนราชดำเนินทำเราฉิบหายมาก มันกลับมาขุดเอาที่แผ่นดินในสวนของเราไปถมถนน เป็นบ่อกว้างตั้งแต่ ๗ วาถึง ๑๑ วา ลึก ๔ ศอก ตีต ๆ ก้นยาวตามถนนราชดำเนิน ๑๘ เส้น ยังข้างถนนดำรงรักษ์ ถนนราชดำริก็อย่างเดียวกัน มันขุดเหมือนบึงบัวที่ริมทางรถไฟ แต่เดี๋ยวนี้ร้ายกาจมากที่เอาเฉพาะตรงซึ่งจะก่อกำแพงถอยหนีก็ไม่ได้ ถ้าหนีต้องหนีเข้ามา ๑๐ วา ๑๑ วา... จะต้องเป็นความกับ...กรมโยธาเพราะทำถนนหลวงมาขุดเอาดินที่บ้านเราโดยไม่มีความปลอดภัยเลย...แต่ถึงจะเป็นถ้อยความอย่างไรชาตินี้เป็นไม่ได้ก่อกำแพง”
(๘ กรกฎาคม ๒๔๕๓)

พระราชหัตถเลขาองค์สุดท้าย

พระราชหัตถเลขาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ ลงวันที่ ๑๔ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๙ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ก่อนเสด็จสวรรคตในวันที่ ๒๓ เดือนตุลาคมเพียง ๒ เดือน แม้พระโรคจะกำเริบแล้วก็ยังทรงห่วงใยเรื่องต้นไม้ถนน การปลูกและการดูแลรักษาเป็นอย่างมากอยู่ ดูประหนึ่งเป็นการทรงสั่งเสียด้วยความห่วงใย จึงขออนุญาตเชิญพระราชหัตถเลขาของคัมมาแสดงดังนี้

พระยาวรพงษ์

จะว่าด้วยเรื่องปลูกต้นไม้ เพื่อจะให้เข้าใจกันตลอดเสียว่าจะเอาอย่างไรจะได้กะต้นไม้ ต้องเข้าใจว่าหนังสือฉบับนี้ถึงพระยาบุรุษด้วย ให้พูดกันเสียให้เข้าใจตลอด

จะต้องซักถามถึงถนนสนามไชย ลักษณะที่จะปลูกไม่ใช่เป็นถนนทางคนไปมา เป็นถนนในสวนอย่างเดียวกันกับปลูกต้นสนถนนพระฉนวน ปลูกขึ้นไปบนหญ้าเป็นไม้ลอย จะคูที่ช่องตรงริมสระ จะต้องลงต้นไม้ห่างถนนเท่าใดจะได้ ๘ ศอก ๖ ศอกจน ๔ ศอก ถ้าที่หัวสระลงได้เท่าใด ที่อื่นก็ลงแนวเดียวกันได้ ปลูกเป็นไม้คู่ ระยะไม้จำเป็นจะต้องสี่เหลี่ยม

ถนนคันธนูไม่มีไม้รายริมถนน จะใช้ปลูกแนวที่เป็นรั้วซึ่งโอนไปตามแนวถนนนั่นเอง เอาไม้สูงไว้เป็นแกนกลาง แต่ที่นั่นคงจะมีกำแพงถาวร ถ้าเป็นกำแพง ไม้ใหญ่อยู่ริมกำแพง ไม้เล็กต่ำลงมาแต่ไม่ใช่เรียบเป็นรั้ว ส่วนฟากข้าง

นอกคือปากข้างใต้ ปลุกเป็นหย่อม ๆ เฉพาะที่ถนนโชน ให้เห็นเป็นที่เหมือนกับว่า ถนนนั้นโชนด้วยเหตุจะหลีกต้นไม้

คราวนี้ต้นไม้ที่จะเป็นสายยาวก็รอบกำแพง จะใช้เป็นอย่างในกำแพง สวนแ่งเต่งด้านใต้ งานแนวไม้ ๓ อย่างนี้พอที่จะทำได้นานแลเปลืองต้นไม้มาก

คราวนี้ควรจะกำหนดที่มุมที่ชอบซึ่งเขาหมายไว้ในแผนที่สำหรับวาง หย่อมต้นไม้ หากลากปีกเสียทีเดียว ว่าหย่อมไม่มีอะไรจะได้ปลุกลง

ส่วนตาสถาจัดการให้ได้ปลุกในวันที่ ๒๔

มีข้อที่จะคิดอย่างหนึ่ง คือเรื่องปลุกหญ้า คงจะต้องปลุกบ้างฤๅโดยมาก จะเป็นหน้าที่ใครสำหรับปลุก แลการจะรักษาหญ้าต่อไปภายหน้า จะใช้แขกฤๅใช้ไทย จะต้องซักซ้อมหลวงบริบาลให้บังคับบัญชา ให้รู้จักรักษา

อีกประการหนึ่งต้นไม้เมื่อแรกลงเช่นนี้ ฝนยังไม่ชุก เรื่องรดน้ำจำจะต้อง มี ควรจะคิดเสียแต่ต้นกับพระยาสุรินทรแลหลวงบริบาล

ให้มากระดูว่าจะลงต้นไม้อย่างไรทั้งแนวรั้วถนนคันธนูแลรอบกำแพง”

สรุป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสนพระราชหฤทัยต้นไม้เป็นอย่างยิ่ง เอาพระราชหฤทัย ใส่ถึงรายละเอียดอยู่ตลอดเวลา ทั้งการเลือกชนิดของต้นไม้ที่จะลงปลุกตามที่ต่าง ๆ ทรงรู้จักต้นไม้ มากมายหลายชนิดรวมทั้งเทคนิคในการปลุกและการดูแลรักษา ทรงลงตรวจงานด้วยพระองค์เองบ่อย ครั้ง พระราชทานความสำคัญกับการปลุกต้นไม้ถนนเป็นอันมาก หากเมื่อเทียบกับการปฏิบัติในปัจุบัน กล่าวได้ว่าพระองค์ทรงเข้าใจในงานก่อสร้างภูมิทัศน์อย่างยิ่ง นอกจากนี้ ยังทรงมีความเป็นนักออกแบบ ภูมิทัศน์อยู่มาก มีสายพระเนตรเห็นทั้งด้านศิลปะ เอกภาพและความกลมกลืน พร้อมกับด้านการใช้สอย และด้านเทคนิคการปลูกพืชพรรณและการก่อสร้างซึ่งมีใช้จำกัดเฉพาะงานสร้างสวนเท่านั้น ยังรวมงาน ด้านภูมิทัศน์เมื่ออีกด้วย สนพระราชหฤทัยดูแลจนกระทั่งเสด็จสวรรคต

บทความนี้เป็นการเล่นคำกึ่งฟังและอาจเป็นการเรียกร้องให้ทุก ๆ จังหวัดในประเทศไทยได้ ให้ความสำคัญกับต้นไม้ถนนกันบ้าง เพื่อเป็นการเจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาท และควรจะทำเอา **วันที่ ๒๐ กันยายนของทุกปีซึ่งเป็นวันคล้ายวันพระบรมราชสมภพเป็นวันปลุกต้นไม้เมือง** ที่ปลุกด้วยความรักปลุกอย่างมีศิลปะ และปลุกอย่างถูกต้องตามหลักวิชา ทั้งนี้ เป็นการบรรเทาภาวะภูมิอากาศ เปลี่ยนแปลงจากภาวะโลกร้อนที่กำลังคุกคามมวลมนุษยชนรุนแรงขึ้น เพราะต้นไม้เมืองช่วยลดภาวะเกาะ ความร้อนเมืองและเก็บกักคาร์บอนไดออกไซด์ได้ดีและยั่งยืนที่สุด ทั้งยังทำให้เมืองน่าอยู่มากขึ้นอีกด้วย

Abstract **Phra Phuddhajaoluang (King Rama V) and His Works on Trees and Sceneries:
a Personal Journal Given to Chaopraya Vorabhongse Bhibat
Decha Boonkham**

*Associate Fellow of The Academy of Arts,
The Royal Institute, Thailand*

Besides, his great achievement on modernizing Thailand in the last century, King Rama V had much interested in urban development, landscape architecture and street tree planting. His memo issued to many of his subordinates proved he had deep knowledge and practices in the subjects. This article excerpts from the memos issued specifically to Chaopraya Vorabhongse Bhibat (1863-1941) during his last fifteen years of his 42 years rein (1853-1910) which included details that showed his profound love and practical knowledge of plants, trees and landscape. The memos also demonstrated his interest and knowledge in street and road layout, urban development and sanitary. His Majesty had mentioned more than fifty species of trees and shrubs, some with planting instructions. He also specified sizes, planting locations including instruction for maintenance as well. In the last few years of his rein, he bought a plot of land in Petchburi for rainy season palace due to his physician recommendation to avoid humidity in Bangkok. Even though, His Majesty still paid much attention on planting and landscaping of his new palace including means for transportation of his fruit trees from Bangkok.

Keywords: King Rama V, King Rama V's activities, street trees in King Rama rein, Urban development, Dusit Palace, original street names in the Dusit Palace, Ban Peun Palace, Chaophaya Worawong Phiphat